

KRZYSZTOF BATYCKI^{1,2}

Historia Zakładu Radiologii Pediatricznej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego (część I)

History of Pediatric Radiology Department of Medical University of Warsaw (part I)

¹ Uniwersytet Radomski, Wydział Nauk Medycznych i Nauk o Zdrowiu, Pracownia Diagnostyki Obrazowej

² Affidea sp. z o.o.

ABSTRAKT

Praca prezentuje historię Zakładu Radiologii Pediatricznej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, mieszczącego się w Samodzielnym Publicznym Dziecięcym Szpitalu Klinicznym przy ul. Marszałkowskiej 24 (róg ul. Litewskiej).

Jedynym, obszernym opracowaniem historii Zakładu, jakie powstało do tej pory, jest bogaty w bezcenne informacje tekst profesora Andrzeja Marcińskiego, opublikowany kilkakrotnie w latach 1991-1997. Niniejsza praca w dużej mierze opiera się na nim – rozbudowano omówione już tematy, zwłaszcza o wydarzenia, które miały miejsce po jego napisaniu. Ponieważ działalność Zakładu zawsze była ściśle związana, bardziej lub mniej formalnie, z pracą Zakładu Radiologii Szpitala przy ul. Działdowska 1, zarys jego historii również został przedstawiony.

Do napisania pracy autor wykorzystał przede wszystkim nieliczne publikacje dotyczące historii Zakładu Radiologii Pediatricznej oraz materiały pochodzące ze zbiorów Archiwum Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego. Całość wzbogacił o zebrany przez siebie rozległy zbiór wspomnień pracowników Zakładu i osób w inny sposób z nim związanych.

Szczegółowo omówione zostało 60 lat historii Zakładu, od jego założenia w 1951 r. do 2011 r. Zakład powstał na bazie dwóch istniejących już wcześniej pracowni rentgenowskich, dlatego pokrótce omówiona została także ich historia. Całość opracowania podzielono chronologicznie,

ABSTRACT

The article presents the history of the Department of Pediatric Radiology of the Medical University of Warsaw, located in the Children's Public Clinical Hospital at str. Marszałkowska 24 (corner of Litewska Street).

The only extensive study of the history of the Department that has been created so far is the text by Professor Andrzej Marciński. It was published several times, in the years 1991-1997. The article is largely based on Professor Andrzej Marciński study, expanding the topics discussed in it, especially with events that took place after its creation. Since the work of the Department have always been closely related with the work of the Radiology Department of the Hospital at str. Działdowska 1, an outline of its history was also presented.

Author used mainly a few publications of the history of the Department of Pediatric Radiology and materials from the Archives of the Medical University of Warsaw. He enriched the whole with an extensive collection of memories of the employees of the Department and people associated with it in a various way.

The 60-year history of the Department, from its establishment in 1951 to 2011, has been discussed in detail. Since the Department was established on the basis of two existing X-ray laboratories, their history is also briefly discussed. The whole study has been divided chronologically into 3 main parts, depending on who was the head of the Department.

na trzy główne części, w zależności od tego, kto pełnił funkcję kierownika Zakładu.

Szczególnie obszerna część tekstu poświęcona jest ludziom tworzącym Zakład, nie tylko lekarzom – szeroko omówiona została praca techników elektroradiologów oraz zmiany, jakim jej specyfika podlegała na przestrzeni dekad.

Słowa kluczowe: historia medycyny, radiologia, radiologia zabiegowa, pediatria, radioterapia, onkologia

WPROWADZENIE

Ludzie od zarania dziejów chorowali, toteż nauka, jaką jest medycyna, istnieje tak długo, jak ludzkość. Natomiast dziedzina medycyny, jaką jest radiologia, powstała względnie niedawno, bo 8 listopada 1895 r. Tego dnia prof. fizyki Wilhelm Roentgen, w pracowni Instytutu Fizyki bawarskiego Uniwersytetu w Würzburgu, odkrył nowy rodzaj promieniowania. Ze względu na wówczas „tajemnicze własności” promieniowania, nazwał je promieniami X [1]. Natomiast dla upamiętnienia odkrywcy powszechnie nazywane są promieniami Roentgena.

Pierwsze publikacje dotyczące tego odkrycia ukazały się na ziemiach polskich (w zaborach rosyjskim, austriackim i pruskim) już na początku stycznia 1896 r. W tym samym miesiącu na ziemiach polskich wykonano pierwsze zdjęcia ludzkiego ciała przy wykorzystaniu promieni X [1,2].

Tematem niniejszego opracowania jest historia Zakładu Radiologii Pediatricznej Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, znajdującego się w Samodzielnym Publicznym Dziecięcym Szpitalu Klinicznym przy ul. Marszałkowskiej 24 (róg ul. Litewskiej). Ponieważ działalność Zakładu zawsze była ściśle związana, bardziej lub mniej formalnie, z pracą Zakładu Radiologii Szpitala przy ul. Działdowskiej 1, również zarys jego historii został przedstawiony.

Autor opiera się przede wszystkim na archiwalnych dokumentach i wspomnieniach emerytowanych oraz czynnych zawodowo pracowników Zakładu, które w zdecydowanej większości sam zebrał. Dodatkowo wykorzystał nieliczne publikacje dotyczące historii szpitala przy ul. Marszałkowskiej, Zakładu Radiologii Pediatricznej oraz nauczania pediatrii na Akademii Medycznej w Warszawie.

Dziedzina medycyny, jaką jest radiologia, zajmuje się uzyskiwaniem obrazów ludzkiego ciała dzięki zastosowaniu promieni X (zdjęcie rentgenowskie, fluoroskopia, tomografia komputerowa, dawniej także tomografia klasyczna – obecnie metoda historyczna). W związku z wynalezieniem metod obrazowania wykorzystują-

A particularly extensive part of the text is devoted to the people who worked in the Department, not only doctors – the work of radiographers and the changes that its specificity has undergone over the decades, have been extensively discussed.

Keywords: history of medicine, radiology, interventional radiology, pediatrics, radiotherapy, hospital oncology service

cych inne rodzaje promieniowania (ultrasonografia – ultradźwięki, tomografia rezonansu magnetycznego – pole magnetyczne) wprowadzono nowy termin, lepiej oddający sens omawianej dziedziny nauki: „diagnostyka obrazowa” – dla wszystkich metod obrazowania. Przy czym oba pojęcia często bywają traktowane jako synonimy, co nie do końca jest właściwe.

Ponadto diagnostyka obrazowa zajmuje się wykonywaniem tzw. mało inwazyjnych zabiegów pod kontrolą badań obrazowych (biopsje, zabiegi wewnątrznaczyniowe, ablacje).

PRACOWNIE RENTGENOWSKIE DO ROKU 1951

PRACOWNIA PRZY UL. MARSZAŁKOWSKIEJ/ LITEWSKIEJ

Choć Katedra i Zakład powstały dopiero w roku 1951, to Pracownia Rentgenowska w ówczesnej Klinice Pediatricznej Uniwersytetu Warszawskiego istniała już od początku lat 20. Pierwszym lekarzem rentgenologiem, pracującym na stałe w pracowni szpitala przy ul. Marszałkowskiej/Litewskiej, był dr med. Emil Głowacki. Był on zatrudniony od 4 września 1925 r. do 31 lipca 1929 r. Od 1 czerwca 1936 r. do 1951 r., z przerwą w okresie wojny (od 1 lutego 1940 r. do 1 września 1945 r.), pracownią kierowała dr med. Bogusława Rosnowska (Ryc. 1). Wówczas została starszym asystentem w nowo powstałych Katedrze i Zakładzie Radiologii Pediatricznej. W latach II wojny światowej pracownią kierowała dr Maria Zapaśnik-Kobierska (późniejsza profesor pediatrii, pneumonolog, kierownik Katedry i Kliniki Terapii Chorób Dzieci Akademii Medycznej w Warszawie, w szpitalu przy ul. Działdowskiej).

Pracownia Rentgenowska mieściła się i działała nieprzerwanie do 1943 r. w szpitalu przy ul. Marszałkowskiej/Litewskiej, przy Klinice Pediatricznej. Wtedy to Niemcy zamienili tę część Warszawy w dzielnicę niemiecką. Klinika Pediatriczna przeniesiona została w miejsce zlikwidowanego przez Niemców Szpitala im. Bersohnów i Baumanów przy ul. Śliskiej 51, a 5 października 1944 r. ewakuowana do Milanówka. Do swej

Ryc. 1. Dr med. Bogusława Rosnowska

Ryc. 2. Dr hab. med. Edyna Słoma-Wałęjko

dawnej siedziby przy ul. Marszałkowskiej/Litewskiej powróciła w 1945 r. [3,4,5,6,7].

PRACOWNIA PRZY UL. DZIAŁDOWSKIEJ

Druga pracownia rentgenowska, na bazie której powstały późniejsze Katedra i Zakład, mieściła się w Zespole Klinik Pediatrycznych przy ul. Działdowskiej. Kierowała nią od 1 kwietnia 1950 r. do 1951 r. dr Barbara Słoma-Wałęjko (Ryc. 2), kiedy to została starszym asystentem w nowo powstałej Katedrze i Zakładzie Radiologii Pediatrycznej [3,4,5,6,7].

POWSTANIE KATEDRY I ZAKŁADU RADIOLOGII I RADIOTERAPII PEDIATRYCZNEJ – 28 MAJA 1951 R.

W kwestii samego faktu powstania Katedry wiodącą rolę odegrali prof. Ksawery Rowiński oraz prof. Witold Zawadowski.

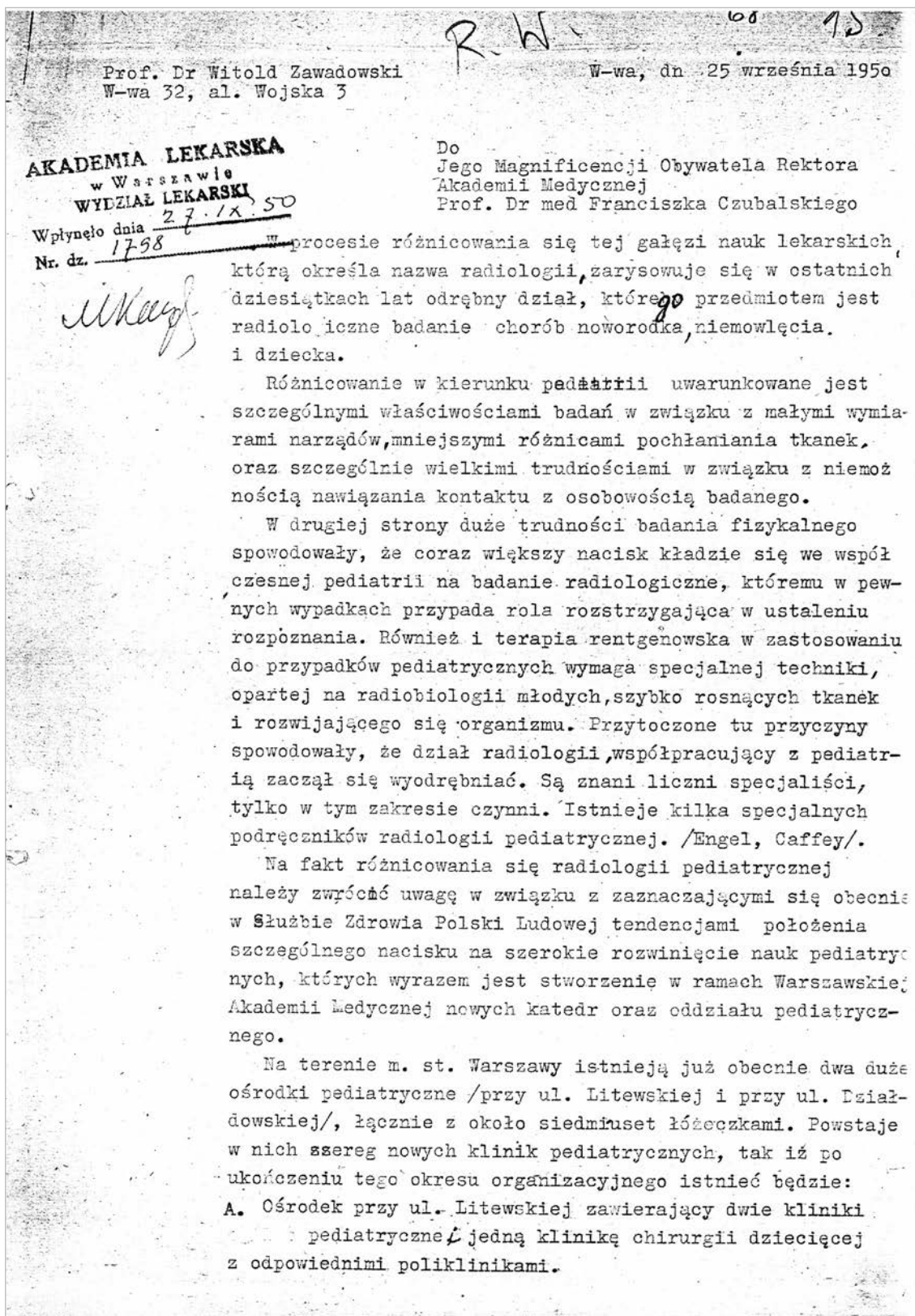
Profesor Ksawery Rowiński, spotykając się przez lata swej pracy z przypadkami chorób dziecięcych, dostrzegł znaczną odrębność radiologii dziecięcej od radiologii dorosłych. Wiele chorób częstych u dzieci występuje rzadko u dorosłych i odwrotnie, jak również te same choroby u dzieci i dorosłych nierzadko dają różny obraz radiologiczny. W związku z tym radiolog oceniający obrazy radiologiczne ciała dzieci bardzo często spotyka

się z obrazami całkowicie odmiennymi od widywanych u dorosłych. Również sama technika badania niejednokrotnie jest odmienna – musi być dostosowana do wieku i możliwości komunikacyjnych pacjenta [4,6,7].

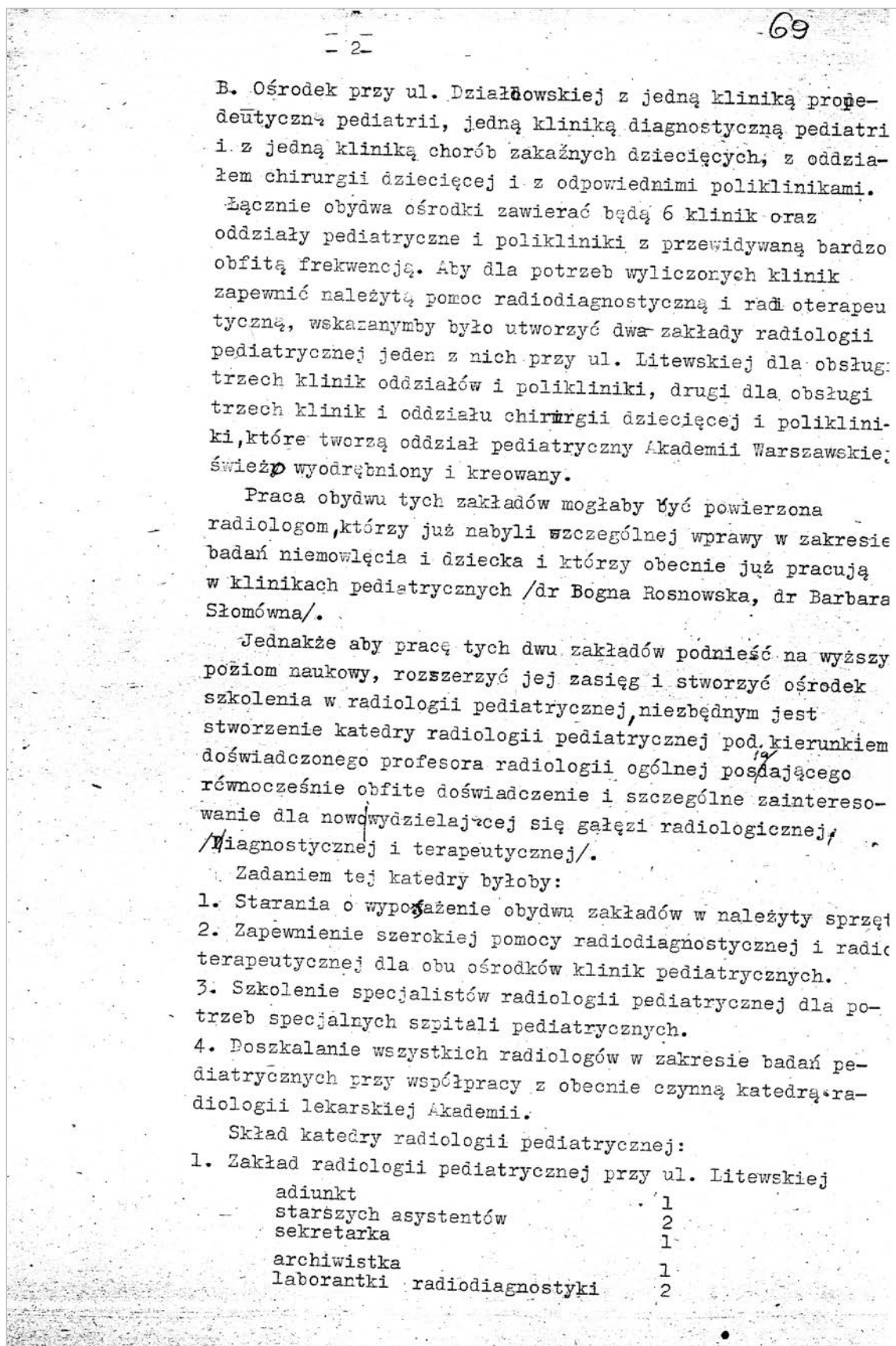
Ksawery Rowiński zwrócił się do ówczesnego kierownika Katedry Radiologii Akademii Medycznej w Warszawie, prof. Witolda Zawadowskiego, ze swoimi przemyśleniami i przekonaniem o konieczności wyodrębnienia radiologii pediatrycznej z rozległej dziedziny medycyny, jaką już wówczas była radiologia. Profesor Zawadowski w pełni podzielił zdanie swego kolegi i w dniu 25 września 1950 r. wystosował, jakże ważne dla radiologii pediatrycznej, pismo do Rektora Akademii Medycznej w Warszawie (Ryc. 3). Na dokumencie widnieje odręcznie dopisana adnotacja: „Projekt prof. Zawadowskiego popieram / Wł. Szenajch¹⁾ [4].

Pismo to może być uznane za dokument inicjujący powstanie w Polsce radiologii pediatrycznej jako osobnej dziedziny radiologii. Postulaty prof. Zawadowskiego są do dziś nie tylko w pełni aktualne, lecz także powszechnie realizowane. Z punktu widzenia współczesnej radiologii nasuwa się szereg refleksji.

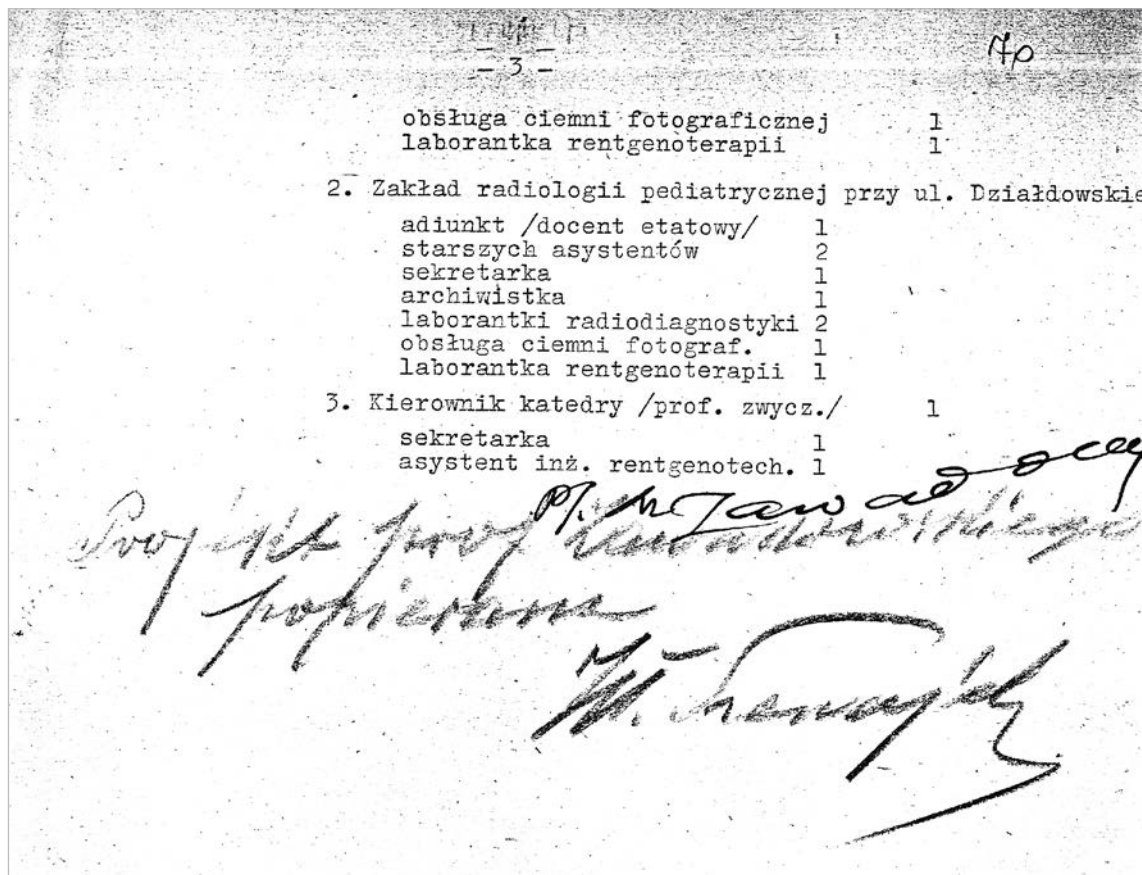
1 Władysław Szenajch – ur. 1879 r., zm. 1964 r. Lekarz pediatra, filozof medycyny, społecznik, organizator służby zdrowia w Polsce, profesor Uniwersytetu Warszawskiego.

Ryc. 3. Pismo z 1950 r. prof. Witolda Zawadowskiego z wnioskiem o utworzenie Katedry Radiologii Pediatrycznej [4]

Ryc. 3. Pismo z 1950 r. prof. Witolda Zawadowskiego z wnioskiem o utworzenie Katedry Radiologii Pediatrycznej [4]

Ryc. 3. Pismo z 1950 r. prof. Witolda Zawadowskiego z wnioskiem o utworzenie Katedry Radiologii Pediatricznej [4]

Po pierwsze, w latach 50. radioterapia była jeszcze częścią radiologii, podczas gdy dziś już w pełni ugruntowało się, że jest to całkowicie odrębna dziedzina medycyny [8].

Po drugie, prof. Witold Zawadowski zwraca uwagę na odrębności i potrzebę szczególnej ochrony radiologicznej u dzieci w przypadku radioterapii. Nie wspomina natomiast nic na ten sam temat w przypadku badań diagnostycznych. Jest to jeden z wielu dowodów na to, że niegdyś nie przykładano do tego problemu zbyt dużej wagi, często zbędnie narażając pacjentów, zarówno dzieci, jak i dorosłych, na szkodliwy wpływ promieniowania jonizującego.

Pismo prof. Witolda Zawadowskiego nie pozostało bez echa. W odpowiedzi z dnia 14 kwietnia 1951 r. skierowanej przez Ministerstwo Zdrowia do prof. Ksawerego Rowińskiego widnieje zapis: „(...) powierzam Obywatelowi Profesorowi organizowanie Katedry Radiologii Pediatricznej wraz z Zakładem (...) z dniem 1 czerwca 1951 r. / MINISTER [podpis nieczytelny]” [4].

Podsumowując, Katedra i Zakład Radiologii Pediatricznej rozpoczęły swą działalność 28 maja 1951 r.

Profesora Ksawerego Rowińskiego powołano na jej organizatora w dniu 1 czerwca 1951 r., a 1 września tego samego roku na stanowisko jej pierwszego kierownika.

Jednostka mieściła się w dwóch odległych punktach Warszawy – w szpitalach dziecięcych: przy ul. Litewskiej 14/16 oraz przy ul. Działdowskiej 1/3. Powstała na bazie pracowników, sprzętu i pomieszczeń istniejących tam dwóch pracowni rentgenowskich. Na stanowisko kierownika Katedry i Zakładu Rada Wydziału Lekarskiego powołała prof. Ksawerego Rowińskiego. Była to pierwsza katedra radiologii pediatricznej w Europie [3,4,5,6,7,9].

ZAKŁAD POD KIEROWNICTWEM PROF. KSAWEREGO ROWIŃSKIEGO (1951-1975)

Profesor Ksawery Rowiński (Ryc. 4) kierował Katedrą nieprzerwanie przez 24 lata. Wykształcił przez ten czas licznych radiologów pediatricznych. Z jego inicjatywy w 1971 r. powstała Sekcja Radiologii Pediatricznej Polskiego Lekarskiego Towarzystwa Radiologicznego [4,6,7,8].

Ryc. 4. Ksawery Rowiński i I. Giżycka (fot. ze zbiorów Michała Brzewskiego)

W połowie XX w. istniała praktycznie jedynie radiologia klasyczna. Z tego powodu jej metody były znacznie bardziej rozwinięte niż współcześnie. W Zakładzie wykonywano wiele badań, obecnie całkowicie zastąpionych przez ultrasonografię, tomografię komputerową czy rezonans magnetyczny. Z kolei radiologia zabiegowa nie była rozpowszechniona i miała liczne i poważne ograniczenia, głównie sprzętowe, spowodowane jego niewielką różnorodnością.

ZAKŁAD RADIOLOGII PEDIATRYCZNEJ PRZY UL. MARSZAŁKOWSKIEJ/LITEWSKIEJ

W początkach swego istnienia Zakład mieścił się na parterze budynku przy ul. Litewskiej, w pomieszczeniach zajmowanych obecnie przez dyrekcję szpitala. Były one bardzo ciasne i nie spełniały nawet ówczesnych norm BHP. Nie nadawały się też do celów naukowo-dydaktycznych. Krótko po powołaniu w 1951 r. Katedry dokupione zostały dwa aparaty rentgenowskie i dokonano jedynie nieznacznych przeróbek pomieszczeń [6,7]. W 1955 r. Zakład został przeniesiony do obecnej lokalizacji, na czwarte i piąte piętro budynku przy ul. Marszałkowskiej. W latach 1955-1957 zaopatrzono go w nową aparaturę.

Zakład świadczył usługi dla zespołu klinik przy ul. Litewskiej, dla przychodni specjalistycznych i dla masowych badań dzieci i młodzieży. Z roku na rok zwiększał się zakres jego działalności usługowej, co wymagało stałego zwiększania liczby pracowników – zarówno lekarzy, jak i techników [6,7]. W 1957 r. uruchomiono pracownię rentgenodiagnostyczną dla lecznictwa otwartego i Szkolną Poradnię Małoobraz-

kową dla Przychodni Wojewódzkiej. Zakład rozwinął i pogłębił rentgenodiagnostykę pediatryczną, która wcześniej była w Polsce bardzo zaniedbana. Znacznie pogłębiono rentgenodiagnostykę niemowląt, narządu oddechowego, przewodu pokarmowego i układu kostnego. Zorganizowano i rozwinięto rentgenodiagnostykę wad rozwojowych serca, wprowadzono cewnikowanie i angiokardiografię.

Ośmiu lekarzy uzyskało specjalizację I stopnia z radiologii, jeden II stopnia, jedna osoba obroniła pracę doktorską. Łącznie prof. Ksawery Rowiński był w tych latach promotorem 16 prac doktorskich z dziedziny radiologii pediatrycznej.

Na przełomie lat 60. i 70. Zakład składał się z części ogólnodiagnostycznej, Ośrodka Badań Sercowo-Naczyniowych i Pracowni Radioterapeutycznej [6,7]. W 1967 r. w Zakładzie świadczone usługi (rentgenodiagnostykę i radioterapię) na potrzeby dwóch Klinik Chorób Dziecięcych i Kliniki Chirurgii Dziecięcej szpitala przy ul. Marszałkowskiej/Litewskiej oraz Oddziału Onkologii Dziecięcej, posiadających łącznie 409 łóżek. Wykonywano także badania i zabiegi u pacjentów ambulatoryjnych w ramach Poradni Przyszpitalnej. Pracą zakładu kierował wówczas docent dr med. Andrzej Jakubowski (Ryc. 5) – docent etatowy [4,6,7].

Ryc. 5. Dr hab. med. Andrzej Jakubowski

W maju 1971 r. ukazał się pierwszy w Polsce podręcznik do radiologii pediatricznej *Rentgenodiagnostyka pediatriczna* pod redakcją prof. Ksawerego Rowińskiego, wydany przez Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich [6,7].

KSZTAŁCENIE LEKARZY I STUDENTÓW

Ważne miejsce w pracy Zakładu zajmowała dydaktyka. Od początku istnienia prowadzone były w nim zajęcia z radiologii dziecięcej i dorosłych dla studentów V roku obydwu Wydziałów Lekarskich (Ryc. 6). Kiedyś były to dwa tygodnie, później czas trwania zajęć skrócono do tygodnia [6,7,8].

Profesor Ksawery Rowiński prowadził wykłady dla studentów: z radiologii – dla IV roku Oddziału Pediatricznego oraz dla Wydziału Lekarskiego, z propeutyki lekarskiej – dla I roku, z deontologii – dla V roku. Podczas nieobecności profesora zastępowali go adiunkci, którzy również prowadzili zajęcia z lekarzami skierowanymi do Zakładu przez Instytut Doskonalenia Kadr Lekarskich oraz z lekarzami specjalistami różnych dziedzin z innych ośrodków Akademii Medycznej w Warszawie [6,7].

W 1959 r. Zakład zorganizował pierwszy kurs dla lekarzy z radiologii pediatricznej, a od roku 1970 odbywały się dwa, trzy takie kursy rocznie, a w 1962 r. Zakład prowadził zajęcia z radiologii pediatricznej

dla studentów Oddziału Pediatricznego w wymiarze 45 godzin wykładów i 45 godzin ćwiczeń [6,7].

Pracownicy naukowcy Katedry brali udział w posiedzeniach naukowych towarzystw lekarskich, prezentując referaty i ciekawe przypadki [6,7]. Dzięki staraniom lekarzy pracujących w Zakładzie została utworzona nowa specjalizacja II stopnia – radiologia pediatriczna.

ODDZIAŁ ONKOLOGII DZIECIĘCEJ Z PRACOWNIĄ RENTGENOTERAPII (1962-1976)

Jednym z dużych osiągnięć prof. Ksawerego Rowińskiego było utworzenie w 1962 r. Oddziału Onkologii Dziecięcej z Pracownią Rentgenoterapii przy Zakładzie.

W latach 1965-1966 Oddział ten dysponował 20 łózkami, a w 1967 r. – już 22, stale obłożonymi. Na początku lat 60. chemioterapia jeszcze praktycznie nie istniała, toteż wiodącą rolę w leczeniu nowotworów odgrywała radioterapia. Leczenie radioterapeutyczne, a później też chemioterapeutyczne, Oddział przeprowadzał we własnym zakresie. Zabiegi wykonywała szpitalna Klinika Chirurgii Dziecięcej. Oddział prowadził również Poradnię Onkologiczną w ramach Poradni Przyszpitalnej.

Pierwszym ordynatorem Oddziału była dr med. Zenona Zygiert, która pełniła tę funkcję jeszcze w 1967 r. Jej następczynią była dr Helena Cieślak. Jako asystenci pracowały dr n. med. Irena Świątkowska i dr med. Izabela Żmudzka [3,6,7].

Ryc. 6. Sala seminaryjna, Zakład Radiologii Pediatricznej, ul. Marszałkowska (fot. autor, 2010)

Oddział istniał jako jednostka Katedry do 30 czerwca 1976 r. Z jej struktury został wyłączony pismem Rektora AM, prof. Szczęsnego Leszka Zgliczyńskiego, i włączony do I Kliniki Ogólnopediatricznej Instytutu Pediatrii. Utworzenie w ramach zakładu radiologii oddziału klinicznego było ciekawym i raczej niespotykanym w Polsce eksperymentem [4,6,7,8].

OŚRODEK BADAŃ SERCOWO-NACZYNIOWYCH (OŚRODEK NACZYNIOWY, ON, 1957-2011)

Ośrodek został stworzony w 1957 r. przez zastępcę kierownika Katedry, doc. dr. med. Andrzeja Jakubowskiego, we współpracy z kardiologiem, prof. Antonim Chrościckim. Docent Jakubowski był jednym z pionierów diagnostyki angiograficznej u dzieci z wadami serca. 10 października 1969 r. w ośrodku został wykonany pierwszy w Polsce zabieg Rashkinda² (Ryc. 7) u czterytygodniowego chłopca. Zabieg wykonał dr Tadeusz Szreter, anestezjolog, we współpracy z doc. Andrzejem Jakubowskim. Do jego wykonania posłużył specjalny, własnoręcznie zrobiony cewnik. Należy zwrócić uwagę, że William Rashkind i William Miller zabieg ten wykonali po raz pierwszy w 1966 r., w Filadelfii w USA. Z kolei uznawany za pierwszy zabieg z dziedziny radiologii zabiegowej wykonany został w 1964 r. w USA przez Charlesa Dottera (poszerzenie krytycznie zwężonej tętnicy udowej przy pomocy przezskórnie wprowadzonego przewodnika i współosiowych poszerzaczy) [10]. Tak więc pracowników Ośrodka Naczyniowego Zakładu Radiologii Pediatricznej można zaliczyć do grona pionierów tej metody [4,6,7,8].

Do lat 70. radiologia zabiegowa była jedyną metodą obrazowania serca, która umożliwiała pozyskanie dużej ilości wartościowych informacji diagnostycznych. W związku z tym wykonywano bardzo wiele badań, a w ich realizację zaangażowani byli prawie wszyscy lekarze radiolodzy zatrudnieni w Zakładzie [8].

Podobnie sytuacja przedstawiała się z wykonywaniem arteriografii mózgowych, które do lat 80. były bardzo częstymi badaniami. Wraz z rozpowszechnieniem się nowych technik obrazowania badanie to niemal całkowicie zostało wyparte przez tomografię komputerową. W celu jej wykonania pacjentów transportowano do Centrum Zdrowia Dziecka. Stopniowy spadek liczby wykonywanych arteriografii kończynowych (w celu oceny naczynek), aż do całkowitego zaprzestania ich wykonywania, miał inną genezę. Klinika Chirurgii

2 Zabieg Rashkinda (atrioseptektomia balonowa) – stosowany w wadach przewodowodzących, polegający na udrożnieniu otworu owalnego, mający na celu zachowanie przecieku między małym i dużym krążeniem.

Dziecięcej Szpitala przy ul. Marszałkowskiej ustaliła z czasem swój profil działalności na gastroenterologiczny i zaniechała leczenia malformacji naczyńniowych [8].

Do końca lat 80. dostęp do naczynia uzyskiwano poprzez wenesekcję – po rozcięciu skóry wypreparowywano kilkucentymetrowy odcinek żyły i dopiero tak odsłonięte naczynie nakłuwało igłą, przez którą do jego światła wprowadzano potrzebne do wykonania badania narzędzie. Wenesekcję wykonywano w znieczuleniu miejscowym, po premedykacji. Wszystkie czynności wykonywali radiolodzy, a kardiolodzy zajmowali się jedynie pomiarami ciśnienia (część hemodynamiczna badania). Dopiero pod koniec lat 80. wenesekcję zastąpiono techniką Seldingera (przezskórne nakłucie naczynia igłą). Mufy, których używano, po każdym zabiegu były sterylizowane. Wykorzystywano je do momentu, aż zużyły się tak bardzo, że nie nadawały się do dalszego użytku. Współcześnie wszelki sprzęt do radiologii zabiegowej jest jednorazowego użytku [8].

W latach 80. dr Krystyna Wojtulewicz-Potocka wraz z dr Anną Tarnowską zaczęły wykonywać zabiegi pozanaczyniowe – balonowe poszerzanie przełyku. Nieco później dołączyła do nich dr Agnieszka Biejat [4,8].

W 1992 r. wszystkie badania zaczęto wykonywać w znieczuleniu ogólnym [8].

Do początku lat 90. angiograf pracował na filmach ciętych. Ładowano do niego kilkanaście błon fotograficznych i nastawiano liczbę zdjęć, jaką ma wykonać w ciągu sekundy. W tamtych czasach seriograf (urządzenie „podające” błony rentgenowskie, umożliwiające wykonanie kilku zdjęć na sekundę, co pozwalało zobrazować dynamikę przepływu z prądem krwi środka cieniującego) (Ryc. 8) był dla pracowników Zakładu szczytem osiągnięć techniki. Dziś natomiast młodym radiologom trudno wyobrazić sobie pracę na aparacie niewyposażonym w cyfrowy rejestrator obrazu i we wszystkie zalety komputerowego przetwarzania oraz przechowywania uzyskanych obrazów [8].

Wspomniany angiograf często się psuł. Kolejny, marki Philips (działał w Zakładzie od 1992 r., choć wyprodukowany został ok. 1979 r.), mimo swojego wieku był prawie bezawaryjny. Miał dwie lampy rentgenowskie – jedną usytuowaną pionowo, a drugą poziomo. Obydwie umocowane na jednym ramieniu obracały się wspólnie w jednej płaszczyźnie. Lampy poziomej nigdy nie używano. Do rejestracji badań (od 1992 r.) wykorzystywany był tzw. film zwojowy. Miał on 90 m długości i 35 mm szerokości (wyglądał jak zwykły film do małoobrazkowego aparatu fotograficznego, tylko że znacznie dłuższy). Był nawinięty na specjalny bęben. Główną różnicą techniczną między badaniami na starym aparacie i aparacie firmy Philips było to, że lampa rentgenowska w starym aparacie nie obracała się – obracać w czasie badania trzeba było pacjentem [8].

✓ 1029 ✓ popołudnie 12.19. 1969 r. Rybnik
 Nr Księgi Głównej ..... Nr Księgi Oddziałowej ..... Kolejny Nr operacji .....
 Nazwisko i imię ..... lat 44
 Rozpoznanie przedoperacyjne .....
 Czy uzyskano zgodę na operację .....
 Przybył (a) dnia ..... Operowany (a) dnia 10.10.69 na sali .....

Znieczulenia dokonane	Rodzaj znieczulenia	Ilość	Czas trwania narkozy od - do	Czas trwania operacji od - do
dv. Liszelski, dv. Frukalski				

 Operujący dv. Szreber Asystenci .....
 Instrumentariuszka .....
 Rodzaj i przebieg operacji: Operacja Rashkinda
Pomiary przed p. 72% - 71%
 przed l. 92% - 98%
po ust. przedoperacyjnej: 1/2 cm
 3/4 -
 1 -
 1 1/2 -
 2 -
 3 -
 3 cm
 3 cm
 35 cm
 4 cm
 Rozpoznanie pooperacyjne .....
WYDZIAŁ MEDYCYNY I FIZJOLOGII
 PDA 3024 100 53209 1. 1030-570 1. 24

Ryc. 7. Książka zabiegów z 1969 r., pierwszy zabieg Rashkinda

Dokumentację badań można było zapisywać na dwa sposoby – albo na wspomnianych filmach zwojowych, albo na kasetach VHS. Częstym problemem dla lekarzy klinicyistów było obejrzenie filmu zwojowego nagranych w Ośrodku Naczyniowym – mało który zakład czy oddział posiadał odpowiedni rzutnik [8].

Do 2007 r. Ośrodek mieścił się na czwartym piętrze budynku przy ul. Marszałkowskiej, naprzeciw opisowni i sekretariatu, z oknami wychodzącymi na podwórze szpitala. Już w połowie lat 90. pracownia miała mało

estetyczny wygląd, raziły chociażby jej odrapane ściany czy brak klimatyzacji. Latem było bardzo gorąco – pracownikom chłodziły jedynie wiatraczki. W zimie natomiast konieczne było dogrzewanie pomieszczeń piecykami elektrycznymi ze względu na nieszczelne okna i panujące wewnątrz pracowni zimno [8].

W 2007 r., przy okazji montażu nowego angiografu firmy Siemens, ON został przeniesiony na parter, w końcówkę (od strony Trasy Łazienkowskiej) część budynku (Ryc. 9). Wejście do pracowni znalazło się pod

Ryc. 8. Seriograf (fot. autora)

Ryc. 9. Ośrodek Naczyniowy, angiograf, Zakład Radiologii Pediatricznej, ul. Marszałkowska (fot. autor, 2013)

schodami. Głównym użytkownikiem pracowni jest Klinika Kardiologii. System hemodynamiczny, odkąd się pojawił, zawsze podłączony był do komputera, który wszystko przeliczał i analizował [8].

W ON zawsze szkoliło się wielu lekarzy spoza Katedry. Zdobywali oni głównie wiedzę teoretyczną na temat badań naczyniowych [8]. Zespół Zakładu, jako pierwszy w Polsce, rozwinął diagnostykę inwazyjną wad wrodzonych serca. Na początku lat 70. rozpoczęto badania naczyniowe u dzieci z chorobami układu moczowego, układu oddechowego, przewodu pokarmowego i naczyń obwodowych [6,7,8]. Przez wiele lat Zakład był wiodącym w Polsce ośrodkiem rentgenodiagnostyki wad wrodzonych serca i chorób układu naczyniowego. Do 1991 r. wykonano w nim ponad 8 tys. badań, co jest liczbą dużą zarówno na tamte czasy, jak i współczesne. Było to możliwe dzięki ścisłej współpracy Ośrodka z Klinikami Chirurgii, Kardiologii i Kardiologii Dziecięcej. Oprócz badań układu sercowo-naczyniowego w Zakładzie wykonywano także badania urologiczne i onkologiczne [6,7,8].

Ryc. 10. Dr n. med. Michał Brzewski

PRACOWNICY OŚRODKA BADAŃ SERCOWO-NACZYNIOWYCH

Od końca lat 70. pracami ON kierowała dr Krystyna Wojtulewicz-Potocka, będąc jego najważniejszym i najbardziej doświadczonym pracownikiem. Swą wiedzę i doświadczenie przekazała dr Annie Tarnowskiej. Po przejściu na emeryturę przez dr Wojtulewicz-Potocką to właśnie dr Tarnowska stała się wiodącym radiologiem zabiegowym Zakładu, nauczając i szkoląc swoich kolegów – zarówno radiologów, jak i kardiologów.

W początkach swej pracy w Zakładzie, przez blisko dwa lata, dr Michał Brzewski (Ryc. 10) zajmował się prawie wyłącznie badaniami naczyniowymi. Natomiast dr Anna Jakubowska zajmowała się badaniami naczyniowymi przez ok. siedem lat.

W latach 70. i 80. każdy technik pracował w systemie rotacyjnym – częściej lub rzadziej w każdej z pracowni Zakładu, również w ON. Tak więc każdy musiał umieć asystować przy badaniu, gdyż każdemu zdarzała się konieczność jego wykonania podczas dyżuru [8].

ZAKŁAD PRZY UL. DZIAŁDOWSKIEJ

W początkach swego istnienia sytuacja Zakładu przy ul. Działdowskiej była podobna do sytuacji tego z ul. Litewskiej – bardzo ciasne, niespełniające norm BHP, nienadające się do celów naukowo-dydaktycznych pomieszczenia. Zakład dysponował jednym aparatem rentgenowskim [6,7].

Wkrótce po utworzeniu w 1951 r. Katedry zakupiono drugi aparat oraz przebudowano pomieszczenia, tworząc normalne warunki pracy w dwóch pracowniach rentgenowskich i w ciemni.

W latach 1957-1958 Zakład został całkowicie przebudowany i powiększony [6,7].

W 1967 r. w Zakładzie wykonywano badania rentgenodiagnostyczne dla znajdujących się w szpitalu dwóch Klinik Chorób Dziecięcych i Kliniki Chirurgii Dziecięcej, liczących łącznie 225 łóżek, oraz dla Poradni Przychodni. Kierowała nim wówczas doc. dr med. Barbara Słoma-Wałęjko – adiunkt, a później – prof. Stefan Winnicki [4,6,7].

PODZIĘKOWANIA

Pragnę szczególnie podziękować Panu Doktorowi Michałowi Brzewskiemu, który był pomysłodawcą i inicjatorem niniejszego opracowania – udzielił mi ogromnej pomocy w zebraniu materiałów niezbędnych do jego stworzenia oraz podzielił się własnymi wspomnieniami na temat obu Zakładów i tworzących je przez lata ludzi. Bez inicjatywy i pomocy Pana Doktora opracowanie to nigdy by nie powstało.

Wyrażam podziękowania wszystkim osobom, które pomogły mi w stworzeniu niniejszego opracowania. Specjalne słowa wdzięczności kieruję do następujących osób: Jolanty Batyckiej, p. Marty Burczaniuk, p. Adama

Ferenca, dr. inż. Adama Gałęzi, p. Jolanty Góry, p. Ewy Jabłońskiej, dr. Anny Jakubowskiej, p. Beaty Jankowskiej-Piętki, dr. Aleksandry Kowalskiej, dr. Radosława Kuszyka, prof. Stanisława Leszczyńskiego, lek. Wiesława Matuszewskiego, p. Marii Mentrak, p. Nelli Ochociek, dr. hab. n. med. Jerzego Reymonda, dr. Anny Tarnowskiej, dr. Krystyny Wojtulewicz-Potockiej oraz p. Zofii Zakrzewskiej.

PIŚMIENNICTWO

- [1] Kargol Z., *Odkrycie Roentgena i jego odgłosy na ziemiach polskich w świetle publikacji z 1896 r.*, [s.n.], Wrocław (Polska) 1977.
- [2] Urbanik A., Leszczyński S., *Radiologia polska w XIX i XX wieku*, Kraków (Polska) 2019.
- [3] Polański J.A. (red.), *Dzieje II Wydziału Lekarskiego Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego (1975-2009)*, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Warszawa (Polska) 2009, 183-188.
- [4] Archiwum Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego; Akta osobowe: 2869, 16/82; 3910, 19/301; 3910, 20/293; 3967, 21/203; 4574, 24/258; 5299, 27/193; 6168, 29/202; 6390, 30/56; 6709, 32/73; 7870, 38/287; 9236, 43/120; 10246, 48/43.
- [5] Manicki J., *Dzieje uczelni medycznych w Warszawie w latach 1944-1960*, PZWL, Warszawa (Polska) 1968.
- [6] Marciński A., Początki i rozwój radiologii pediatrycznej w Polsce. *Pediatrics Polska*, 1991, LXVI (9-10), 147-153.
- [7] Marciński A., Skąd się wzięliśmy? 45-lecie powstania Katedry i Zakładu Radiologii Pediatrycznej Akademii Medycznej w Warszawie. *Polski Przegląd Radiologiczny*, 1997, 62(3), 237-242.
- [8] Wspomnienia pracowników Zakładu i osób z nim związanych zebrane przez autora: Krzysztof Batycki, Agnieszka Biejat, Michał Brzewski, Marta Burczaniuk, Ewa Jabłońska, Anna Jakubowska, Radosław Kuszyk, Stanisław Leszczyński, Nelli Ochocka, Anna Tarnowska, Krystyna Wojtulewicz-Potocka, Zofia Zakrzewska.
- [9] Seyda B., *Dzieje medycyny w zarysie*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa (Polska) 1977.
- [10] Urbanik M., Historia polskiej radiologii zabiegowej (interwencyjnej). *Przegląd Lekarski*, 2012, 69, 7.
- [11] *Informator na rok akademicki 1958/59*, Akademia Medyczna w Warszawie, Warszawa (Polska) 1958.
- [12] *Informator na rok akademicki 1960/61*, Akademia Medyczna w Warszawie, Warszawa (Polska) 1961.
- [13] *Skład Osobowy na rok akademicki 1975/76; 1976/77*, Akademia Medyczna w Warszawie, Warszawa (Polska) 1976.
- [14] *Skład Osobowy na rok akademicki 1983/84*, Akademia Medyczna w Warszawie, Warszawa (Polska) 1983.
- [15] *Skład Osobowy na rok akademicki 1997/98*, Akademia Medyczna w Warszawie, Warszawa (Polska) 1998.
- [16] *Skład Osobowy na rok akademicki 2000/01*, Akademia Medyczna w Warszawie, Warszawa (Polska) 2000.
- [17] *Skład Osobowy na rok akademicki 2003/04*, Akademia Medyczna w Warszawie, Warszawa (Polska) 2002.
- [18] *Jednostki Dydaktyczne Akademii Medycznej w Warszawie*, Akademia Medyczna w Warszawie, Warszawa (Polska) 2007.
- [19] Jabłoński T., *Mieczysław Michałowicz. Życie i praca*, Wydawnictwo Epoka, Warszawa (Polska) 1979.
- [20] Leszczyński S., *Historia radiologii polskiej na tle radiologii światowej*, Wydawnictwo Epoka, Kraków (Polska) 2000.
- [21] Śródka A., *Uczni Polscy XIX-XX stulecia*, t. III, Aries, Warszawa (Polska) 1997.
- [22] Urbanik A., Leszczyński S., *Radiologia polska w XIX i XX wieku*, Indygo Zahir Media, Wrocław (Polska) 2019.
- [23] Hasło: Mieczysław Jan Michałowicz, [w:] *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 17, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa (Polska) 2003, 340.
- [24] Wiśniewski Z., Odsunąć Michałowicza!. *Gazeta Lekarska*, 2005, 5(172), 30-31.
- [25] Uljasz A., Prof. Władysław Szenajch (1879-1964). Lekarz i przyjaciel dzieci. *Słowo i Myśl*, 2008, 4, 9-15.
- [26] Michałowicz Mieczysław Jan, Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego, Zasoby Cyfrowe.
- [27] *Informacja prasowa Instytutu Matki i Dziecka*, [online:] miastodzieci.pl/wydarzenia/informacja-prasowa-instytutu-matki-i-dziecka/ – 5.03.2023.